

УДК 94(477)

Скакальська І. Б.,
доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри суспільних дисциплін,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка (Україна, Кременець),
irunas@ukr.net

КООПЕРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (1921–1939 РР.)

Розглянуто участь української еліти у розвитку кооперативних відносин у Волинському воєводстві. Доведено, що завдяки еліті, кооперативний рух став одним із визначальних чинників національно-господарського і суспільно-політичного життя Волині. Джерельною базою статті стали матеріали вітчизняних архівів та діаспорна література. Мета дослідження – розкриття та аналіз кооперативної праці української еліти у Волинському воєводстві у 1921–1939 рр., висвітлення проблем та здобутків господарської діяльності українців. У розвідці були використані проблемно-хронологічний, порівняльний та ін. методи наукового дослідження.

Важливо підкреслити, що кооперативну працю українські інтелігенти поєднували з громадсько-політичною діяльністю.

***Ключові слова:** Волинське воєводство, кооперація, економічні відносини, національна свідомість, еліта, польська влада, господарство.*

У сучасній Україні не зайвим буде використовувати практику розбудови кооперативного сектору економіки, для цього потрібно вивчати досвід минулого, наприклад, кооперація на Волині у міжвоєнний період ХХ ст. мала у собі значний потенціал. Це підсилює важливість проблеми дослідження. Відзначимо, що завдяки еліті, кооперативний рух став одним з визначальних факторів національно-господарського і суспільно-політичного життя народу на Волині у 1921–1939 рр. Кооперативні діячі розуміли, що національна кооперація є одним із шляхів здобуття політичних прав для українців в умовах, коли економічні важелі в краю перебували під контролем польської влади.

Проблематика кооперативного руху у Волинському воєводстві в літературі висвітлена частково. Різні напрямки та складність кооперативної праці національної еліти відображені у дослідженні І. Витановича «Історія українського кооперативного руху. Із праць історико-філософської секції НТШ». Серед останніх праць варто відзначити дослідження Я. Шабала, В. Вісина, С. Гелея та ін., які розкривають окремі аспекти розвитку кооперації на Волині.

Метою дослідження є розкриття та аналіз кооперативної праці української еліти у Волинському воєводстві у 1921–1939 рр. у контексті проблем та здобутків господарської діяльності українців. У зв'язку з цим потрібно розв'язати ряд завдань: розкрити напрями та особливості кооперативної праці української еліти; пропагувати кооперативні ідеї та узагальнити досвід господарської роботи національної інтелігенції.

Українська еліта Західної Волині не знаходилась осторонь від економіко–господарських справ краю і це був ще один із напрямів її діяльності. Першими засновниками кооперативних товариств були свідомі місцеві інтелігенти та емігранти з Наддніпрянщини. Організаційне керівництво кооперації південної Волині зосереджувалося в Кременці, тут постало Бюро Волинської кооперації. З 1921 р. бюро поєднало свою діяльність з центром західноукраїнської кооперації у Львові та до 1927 р. узгоджувало з ним всі ключові питання роботи. Організуючи Кременецький повітовий союз кооперативів на Волині громадсько–політична національна провідна верства подбала, щоб при ньому діяли різні відділи. Зокрема, загальний, фінансовий, торговельно–промисловий, сільсько–господарчий, філій й агентур, розподілочний, інструкторський з підвідділами (культурно–освітнім, споживчої кооперації, книгарня, бібліотека), юридичне бюро [1, арк. 39].

Більшість національної еліти Волині була задіяна у кооперативній праці. Серед кооперативних діячів на Західній Волині активно працювали М. Трепет, І. Романченко, Я. Грабів, А. Герасименко, Г. Буц, С. Бачинський, І. Мотренко, С. Богдан, В. Мачушенко, М. Литвицький, М. Піснячевський, С. Жук, С. Скрипник та ін. Вони трудилися у різних кооперативних осередках Волині – Кременці, Луцьку, Острозі, Дубно, Здолбунові та інших містах і селах. Організуючи кооперативне діяльність, вони дбали, щоб кооперативні позиції залишилися в українських руках. Майже всі названі діячі брали участь у Кооперативному з'їзді в Кременці у 1922 р. [2, с. 317].

Проаналізувавши статут Кременецького повітового союзу кооперативів на Західній Волині, бачимо якою різноплановою була громадсько–господарська діяльність провідних постатей краю. Так, вони повинні були збирати й оголошувати через пресу відомості, які торкаються діяльності кооперативів і їх союзів; подавати до урядових, державних і громадських інституцій прохання по всіх справах, що торкаються кооперативів; улаштувати лекції, курси для громади з господарської роботи; створювати каси допомоги, музеї, бібліотеки та добродійні установи; надавати кооперативам поради та юридичну допомогу [1, арк. 57].

Українська інтелігенція розуміючи, що подолати зубожіння волинських господарств можливо лише шляхом розвитку кооперації, тому взялась за створення мережі господарських організацій та кредитних установ. Установлено, що характерною ознакою організації кооперативів було те, що вони створювалися за національною ознакою.

Відзначимо те, що зростала роль жіноцтва в економічному розвитку Західної Волині. Так, активними учасницями кооперативного руху були жіночі секції та товариства. Одна із резолюцій Українського жіночого конгресу зазначала, що українському жіноцтву слід ознайомитись з кооперативною літературою, також скликати нараду кооператорок, яка би в подальшому розбудовувала галузь тощо [3, с. 353]. Прикладом жіночих

кооперативів є «Союз сільських господинь» в с. Лосятин Кременецького повіту [4, арк. 2] та інші.

Загалом у Волинському воєводстві наприкінці 1926 р. функціонувало 96 кооператив, які переважно обслуговували торгівлю, промисловість та сільське господарство, також діяли так звані каси Стефчика (вони засновувались переважно польськими колоністами), які займались кредитування [5]. Всі українські установи діяли завдяки значним організаторським зусиллям еліти. До речі, перший Українбанк на Західній Волині виник у м. Ковелі, саме у липні 1924 р. в окружному суді був зареєстрований його статут, банк розпочав свою діяльність на базі реорганізованого товариства «Самопоміч» [6, с. 4].

Стараннями українських місцевих активістів у містечку Почаїв на Західній Волині було значно розвинуто кооперативне життя. У 1922 р. зусиллям української еліти була створена перша «Українська споживча кооператива», згодом були засновані Український кооперативний банк «Українбанк», Українська кооперативна книгарня «Громада», Українська кооперативна молочарня та інші [7, с. 55]. З ініціативи кооператорів було засновано книгарню, безпосередньо організаторами її роботи були національні діячі Волині та Галичини: В. Старосольський, К. Коберський, Б. Козубський, М. Черкавський та інші. Крім продажу книжок і газет книгарня мала велику бібліотеку, якою користувалися міщани та селяни з навколишніх сіл [7, с. 59]. Зрозуміло, що це впливало на формування сільської інтелігенції.

Почаївщина, як і вся Західна Волинь славилась пасічництвом. Це не могли не використати українські кооперативні діячі. Так, було створено Пасічницьку кооперативу, яка поширила свою діяльність і на сусідні повіти. Її активісти займалися не лише професійними справами, але й організували фахові курси та постачали відповідну літературу з бджільництва [7, с. 60]. Так що українська господарська еліта намагалась охопити своїм впливом всі галузі господарства краю.

Відзначимо й те, що українські кооперативи витісняли польські та єврейські. Наприклад, овочівництво на Почаївщині перейшло до українців. Саме українські діячі створили Окружну кооперативну овочарню, яка при допомозі кредиту «Українбанку» розгорнула свою діяльність. Взимку організувалися курси садівників. Так, у 1937 р. Окружна кооперативна овочарня закупила і експортувала до Польщі 400 тон овочів та фруктів [7, с. 62].

З'ясовано, що завдяки пропагуванню серед волинян українською елітою кооперативних ідей, зростає їх зацікавленість кооперацією. На 1 січня 1928 р. в Кременецькому повіті діяло 29 споживчих та 24 кредитових кооперативи, 1 молочарня [8]. Згідно статистики, у 1934 р. списки членів кооперативів зросли майже в 2,5 разів. Це є підтвердженням того, що кооперативний рух все більше знаходив прихильників серед населення [9, арк. 7].

Українська еліта Західної Волині для вигідної взаємодії та координації зусиль поєднувала кооперативи у повітові окружні союзи. Також об'єднанням та координуючим осередком для роботи, пов'язаної з розбудовою української кооперації, був Ревізійний Союз Української кооперації (РСУК) [10, с. 65]. Для організаційної праці, контролю й інструктажу кооператив, які приєднувались до членства РСУК в 1927 р., був утворений соціальний «Інспекторат РСУК» у Луцьку, а з місцевих кооперативних діячів із представників РСУК було створено Головну

Раду Волинської Кооперації в Луцьку, як місцевий кооперативно-організаційний центр [2, с. 474]. Причинами, що гальмували розвиток кооперації були: падіння цін на сільськогосподарську продукцію, відсутність досвідчених кооперативних працівників, недостатнє кредитування тощо. Українська еліта намагалась вирішувати ці проблеми і кооперація швидко поширювалась на Волині.

Польська влада теж відзначала, що однією з важливих форм впливу українців на економічне і політичне життя була кооперація. Тому польська адміністрація з самого початку створення кооперативів прагнула вплинути на їх діяльність, взявши їх під свій контроль. Зокрема, дії волинського воєводи мали негативні наслідки для волинського кооперативного руху. У 1933 р. відсоток кооперативів РСУКу на Волині спав до 2,1. У вересні 1933 р. у своєму звіті про політичну ситуацію на Волині воєвода писав: «Протягом чотирьох останніх років «Просвіти» на Волині були ліквідовані, залишився РСУК, як явна ознака впливів українського націоналізму Східної Молопольщі. Це могутня, єдина легальна українська організація, зв'язана своїм керівництвом з Волинню. Це головний відрізок фронту галицької експансії на Волинь». Це означало, що ці товариства потрібно було знищити або замінити на інші, лояльні до польської влади. Відірвавши волинські кооперативи від РСУКу, польські власті зліквідували єдиний місток, що з'єднував українців Галичини з рештою етнічних земель Польщі [11, с. 101]. У зв'язку з створенням кооперативу слід було подати його статут та прохання про реєстрацію до староства [12]. Часто українським діячам приходилось неодноразово звертатись з проханням реєстрації кооперативів, застосовуючи своє красномовство та впливи [13].

Для зміцнення власної політики у 1933 р. з ініціативи воєводи Г. Юзевського на Волині з'явився новий, місцевий тип кооперативів – «Гурт», який підтримував ідею польсько-української співпраці. На практиці реальних результатів «Гурту» досягти не вдалося. Завданням «Гурту» було здійснення нагляду над українськими кооперативами на території Волині. Українське населення в своїй більшості ставилось до нього з недовірою. Спосіб утворення нового кооперативного союзу суперечив елементарним засадам кооперативного руху [11, с. 101]. В цілому Г. Юзевському вдалося здійснити реорганізацію волинської кооперації, він відірвав волинські кооперативи від РСУКу. Замість галицької української кооперації з'явилась волинська – змішана польсько-українська кооперація. Отже, руйнування об'єднаного кооперативного руху стало наслідком одного з пунктів політичної програми Г. Юзевського. На перешкоді планам воєводи стала активна праця національної інтелігенції. Зокрема, українські послі нераз піднімали питання про перешкоди влади у діяльності товариства «Сільський господар» [14, арк. 1].

Як зауважує ще одну особливість кооперативної праці її діячів, польський дослідник Єжи Козакевич: «Великим козиром кооперативної освіти була безкорисливість її організаторів» [15]. Важливу роль кооперативи відігравали у культурному житті волинського краю. Так, національна еліта з метою популяризації ідей кооперації влаштувала різні свята. Кооперативні діячі намагались згуртувати навколо себе представників національної еліти Західної Волині. Наприклад, у м. Володимир-Волинську, центром, де збирався загал української інтелігенції було приміщення Народної торгівлі [16, с. 92]. Були певні

проблеми в організації культурницької роботи, зокрема, брак коштів на проведення заходів тощо.

Отже, велику роль у розвитку української кооперації відіграла національна інтелігенція і це було важливим проявом її суспільної активності на ниві громадсько-економічної роботи. Вона значними зусиллями і жертвовою працею налагоджувала та розширювала кооперативну мережу, і що важливо – спонукала до праці все українське громадянство, щоб воно підтримало свій провід. Українська еліта, враховуючи зuboжilий стан українського села Західної Волині, кризові процеси в розвитку промисловості тощо, вагому роль відводила розвитку національної кооперації. Не дивлячись на те, що польська влада штучно стримувала розвиток української кооперації, надаючи пільги польським кооперативам, та продовжувала розвиватися й утворювати власну розгалужену мережу кооперативних установ, і при цьому залучати все більшу кількість громадян.

Національна інтелігенція за допомогою кооперації намагалась наблизити своїх земляків до загальноєвропейських стандартів розвитку економіки. Приділяючи значну увагу розвитку кооперативних організацій та установ, сприяла піднесенню добробуту волинян та модернізації економіки краю.

Незважаючи на різноманітні труднощі, кооперативний рух на чолі з українською інтелігенцією, прискорював суспільну мобілізацію та національну інтеграцію серед українців і свідчив про їхнє прагнення опікуватися власними справами. Важливим є те що, українська еліта використовувала кооперацію як консолідуєчий фактор для співпраці між українцями. Особливо, це стосується щодо співпраці з галицькими кооперативними структурами.

Список використаних джерел

1. Держархів Волинської обл. (далі – ДАВО). – Ф.522. – Оп.1. – Спр.2.
2. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Із праць історико-філософської секції НТШ / І. Витанович. – Нью-Йорк, 1964. – 870 с.
3. Резолюції українського жіночого конгресу // Тисяча років української суспільно-політичної думки. – У 9-ти томах. – Т.7. 20-ті 40-ві рр. XX ст. – К.: Дніпро, 2001. – С.344-353.
4. Держархів Тернопільської обл. (далі – ДАТО). – Ф.2. – Оп.1. – Спр.1408. – 2 арк.
5. Цимбалюк І. Л. Пропагування професійної освіти та знань громадськими об'єднаннями Західної Волині (1921–1939 рр.) [Електронний варіант] / І. Л. Цимбалюк // Чорноморський літопис. – 2010. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chl/2010_2/2-22.pdf
6. Сорок В. В Українбанку / В. Сорок // Українська нива. – 1929. – Ч.24–25. – 15 червня.
7. Дубилко І. Ролія Почаєва в кооперативному житті Волині / І. Дубилко // Літопис Волині. – 1955. – Ч.2. – С.55–64.
8. Gerasimenko A. Samorzad a spółdzielczość / A. Gerasimenko // Zamorzad Krzemienieski. – 1928. – 15 marka.
9. ДАТО. – Ф.2. – Оп.1. – Спр.69.
10. Філінські М. Українці у відродженій Польщі / М. Філінські. – Львів, 1931. – 107 с.
11. Кучерпа М. Волинське українське об'єднання (1931–1939 рр.): Монографія / М. Кучерпа, Р. Давидок. – Луцьк: Надтир'я, 2001. – 420 с.
12. ДАТО. – Ф.2. – Оп.1. – Спр.1372. – 8 арк.
13. Там само. – Спр.1406. – 13 арк.
14. ДАВО. – Ф.46. – Оп.9. – Спр.1531. – 8 арк.
15. Козакевич Є. Розвиток українського кооперативного руху в Польщі (1918–1939 рр.) [Електронний варіант] / Є. Козакевич. – Режим доступу: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2008-1/num/kozakevich.htm>
16. Лугова Л. Спогад з Володимира Волинського в 1935–1936 рр. / Л. Лугова // Літопис Волині. – 1977–1978. – №12. – С.88–94.

References

1. Derzharhiv Volyns'koi' obl. (dali – DAVO). – F.522. – Op.1. – Spr.2.
2. Vytanovych I. Istorija ukrai'ns'kogo kooperatyvnogo ruhu. Iz prac' istoryko–filosofs'koi' sekcii' NTSh / I. Vytanovych. – N'ju–Jork, 1964. – 870 s.
3. Rezolucii' ukrai'ns'kogo zhinochogo kongresu // Tysjacha rokov ukrai'ns'koi' suspil'no–politychnoi' dumky. – U 9–ty tomah. – T.7. 20–ti 40–vi rr. XX st. – K.: Dnipro, 2001. – S.344–353.
4. Derzharhiv Ternopil's'koi' obl. (dali – DATO). – F.2. – Op.1. – Spr.1408. – 2 ark.
5. Cymbaljuk I. L. Propaguvannja profesijnoi' osvity ta znan' gromads'kymy ob'jednannjamy Zahidnoi' Volyni (1921–1939 rr.) [Elektronnyj variant] / I. L. Cymbaljuk // Chornomors'kyj litopys. – 2010. – Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chl/2010_2/2–22.pdf
6. Sorok V. V Ukrai'nbanku / V. Sorok // Ukrai'ns'ka nyva. – 1929. – Ch.24–25. – 15 chervnja.
7. Dubylko I. Rolja Pochajeva v kooperatyvnomu zhytti Volyni / I. Dubylko // Litopys Volyni. – 1955. – Ch.2. – S.55–64.
8. Gerasimenko A. Samorzad a spoldzielczosć / A. Gerasimenko // Zamorzad Krzemienieski. – 1928. – 15 marka.
9. DATO. – F.2. – Op.1. – Spr.69.
10. Filins'ki M. Ukrai'nci u vidrodzhenij Pol'sshii / M. Filins'ki. – L'viv, 1931. – 107 s.
11. Kucherepa M. Volyns'ke ukrai'ns'ke ob'jednannja (1931–1939 rr.): Monografija / M. Kucherepa, R. Davydjuk. – Luc'k: Nadstyr'ja, 2001. – 420 s.
12. DATO. – F.2. – Op.1. – Spr.1372. – 8 ark.
13. Tam samo. – Spr.1406. – 13 ark.
14. DAVO. – F.46. – Op.9. – Spr.1531. – 8 ark.
15. Kozakevych Je. Rozvytok ukrai'ns'kogo kooperatyvnogo ruhu v Pol'sshii (1918–1939 rr.) [Elektronnyj variant] / Je. Kozakevych. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrcoop–journal.com.ua/2008–1/num/kozakevich.htm>
16. Lugova L. Spogad z Volodymyra Volyns'kogo v 1935–1936 rr. / L. Lugova // Litopys Volyni. – 1977–1978. – №12. – S.88–94.

Skakalska I. B., *doctor of historical sciences, the senior lecturer managing chair Public disciplines, Kremenets regional Gumanitarno–pedagogical academy of Taras Shevchenko (Ukraine, Kremenets), irunas@ukr.net*

Cooperative activity of the Ukrainian elite of Volynsk voyevodstvo (1921–1939)

In article participation of the Ukrainian elite in development of co–operative relations in Volynsk voyevodstvo is considered. It is proved that thanks to elite, co–operative movement became one of defining factors of national–economic and political life of Volhynia. Materials of domestic archives and diaspora's literature became base of article. A research objective – disclosures and the analysis of co–operative work of the Ukrainian elite in Volynsk voyevodstvo in 1921–1939, illumination of problems and achievements of economic activities of Ukrainians. In investigation have been used problematical–chronological, comparative, etc. methods of scientific research.

It is important to underline that the Ukrainian intellectuals combined co–operative work with political activity.

Keywords: *Volynsk voyevodstvo, cooperation, economic relations, national consciousness, elite, the Polish power, an economy.*

Скальская И. Б., *доктор исторических наук, доцент, заведующая кафедрой общественных дисциплин, Кременецкая областная гуманитарно–педагогическая академия им. Тараса Шевченко (Украина, Кременец), irunas@ukr.net*

Кооперативная деятельность украинской элиты Вольнского воеводства (1921–1939 гг.)

Рассмотрено участие украинской элиты в развитии кооперативных отношений в Вольнском воеводстве. Доказано, что благодаря элите, кооперативное движение стало одним из определяющих факторов национально–хозяйственной и общественно–политической жизни Волыни. Источниковой базой статьи послужили материалы отечественных архивов и диаспорная литература. Цель исследования – раскрытие и анализ кооперативного труда украинской элиты в Вольнском воеводстве в 1921–1939 гг., освещение проблем и достижений хозяйственной деятельности украинцев. В разведке были использованы проблемно–хронологический, сравнительный и др. методы научного исследования.

Важно подчеркнуть, что кооперативную работу украинские интеллигенты сочетали с общественно–политической деятельностью.

Ключевые слова: *Вольнское воеводство, кооперация, экономические отношения, национальное сознание, элита, польские власти, хозяйство.*